

Det finns ett vardagligt begrepp som, även om det ofta används slarvigt och nedsättande, vi ändå inte tycks klara oss utan. Rättshaverism. Det är ett ord som beskriver ett välkänt och stereotypiskt beteende av envis kritisk och kravfylld hållning, anspråk på att äga sanningen, misstänksamhet mot andras åsikter och ett tvångsmässigt drag i den ihärdighet med vilken man driver sin egen sak. Beteendet finns i privatliv som grannfejder och vårdnadstvister. Vi möter det också i relation till myndighet, vård, omsorg och skola.

Vi tänker oss ofta personen med rättshaveristiskt beteende som en ensam kuf på samhällets gräsrotsnivå. Fredrik Backmans bok "En man som heter Ove" fångar onekligen en särskild sårbarhet för detta beteende. Men rättshaveristiskt beteende kan finnas i många sammanhang och olika samhällsskikt. För oss som arbetar med begreppet är det naturligt att se det som ett utslag av psykisk ohälsa, med lidande för såväl individen som dess omgivning.

Vad vi inte uppmärksammat i lika stor utsträckning är att personal inom äldreomsorgen i allt ökande grad blir utsatt för detta beteende.

En verksamhetschef på ett äldreboende får dagligen mejl från en före detta anhörig. Omsorgstagaren själv har stilla avlidit för ett halvår sedan. Den anhörige anmälde boendet till Inspektionen för vård och omsorg för vållande till dödsfallet. Då utredningen inte bekräftade detta begärde hen själv ut samtliga journalhandlingar. Efter detta började mejlen komma med kritiska frågor och kränkande kommentarer. Verksamhetschefen som sökt sin tjänst i förhoppning att få utveckla äldrevården känner sig jagad av breven och funderar på att säga upp sig.

En vuxen son till en kvinna på ett äldreboende ställer krav att mamma ska delta i olika former av aktiviteter. När kvinnan är ensam med personalen säger hon att hon inte vill och orkar, men vågar inte säga emot sonen. Då personal söker lyfta fram vad mamman sagt hotar sonen dem med repressalier och kräver att enskilda undersköterskor inte får ha kontakt med mamman.

Personal inom äldreomsorg utsätts allt oftare för händelser liknande dessa. Det kan innebära återkommande aggressiva mejl med versaler, utropstecken och lång kopielista. Rutinmässiga anmälningar och överklaganden. Inspelningar, hot om massmedia, krav på

egen uppmärksamhet och åtgärder som omsorgstagaren själv inte vill eller önskar, kränkande kommentarer och ibland även fysiska hot. Många inom äldreomsorgen vittnar om att de mår dåligt och övervägt att sluta eller byta jobb.

Beteendet är inte orsakat av brister i omsorgen, utan beror på egen psykisk ohälsa i kombination med en komplicerad relation mellan omsorgstagare och anhörig.

Det är absolut inte fel att vara en besvärlig anhörig. Att bli upprörd, kräva, anmäla och överklaga är inte ett rättshaveristiskt beteende. Men ibland ställs dess krav bortom all rimlighet och på ett sådant sätt, att vi måste söka ett begrepp för själva agerandet. Det finns idag ytterst liten forskning kring rättshaveristiskt beteende. En undersökning från Australien visade att 1 procent av medborgare som kom i kontakt med kommunal service och förvaltning uppvisade ett rättshaveristiskt beteende, men att samma grupp tog 15 – 30 procent av kommunens samlade resurser i anspråk.

Rättshaveristiskt beteende inom äldreomsorgen leder ofta till ökade svårigheter. Klagar anhöriga för mycket på att personal gör fel, kan det resultera i att man inte gör något alls i rädsla att få kritik. Man skapar rutiner runt de anhörigas krav istället för omsorgstagarens behov. Svepande påståenden om äldreomsorgen som en ständig vårdskandal ger näring åt ett rättshaveristiskt beteende, samtidigt som personal drabbas av skuld och skamkänslor. Man får då svårt att sätta gränser mot ett beteende som är destruktivt för både omsorgstagaren och arbetsmiljön. Idag har vi en äldreomsorg som utgår ifrån individen och dess behov. På "den gamla goda tiden" hade vi obegränsade resurser i form av framför allt personal, men vården lämnade mycket att önska. Individen bodde i en institution och blev tvungen att rätta sig efter de rutiner som fanns på den institutionen vilka var anpassade efter personalens schema och önskemål. En liten grupp anhöriga tolkar sina närståendes behov utifrån en personlig agenda ofta präglad av egen ohälsa.

Jag har tagit del av otaliga berättelser från personal och chefer inom äldreomsorgen som tvingas lägga en stor del av sin tid till återkommande kravfyllda samtal och brev och skriva svar på ständigt nya överklaganden och anmälningar. Tid som tas från arbetet med omsorgstagaren. Man kan också berätta om hot, kränkande kommentarer och aggressiva krav att frångå lagar, regelverk och rutiner. En anhörig krävde att få utbilda alla sjukgymnaster, undersköterskor och arbetsterapeuter i sin egen syn vilken vård

som skulle bedrivas och hur den borde ges. Om personalen följt dessa råd hade omsorgstagaren utsatts för allvarlig fara.

Vi behöver förståelse för att rättshaveristiskt beteende inte hör samman med vårdskandaler, utan har sin grund hos den anhörige själv. Ofta som en krisreaktion inför förändringar hos den närstående man själv inte kan styra över. Att då söka ta kontroll över personal, omsorg och vårdsituation är det vi kallar ett rättshaveristiskt beteende. Personal behöver ökad utbildning och stöd att möta denna psykiska ohälsa hos en liten grupp anhöriga som tar ett stort utrymme i anspråk.

Jakob Carlander

Leg psykoterapeut, författare tillsammans med psykolog Andreas Svensson till boken "Möta människor med rättshaveristiskt beteende" (Gothiafortbildning 2015).